

Osvrt

William Klinger i Denis Kuljiš
Tito: Neispričane priče.
Tajni imperij Josipa Broza Tita

N nezavisne novine/Paragon, Banja Luka
 i Zagreb, 2013, 454 str.

“Što je takav? / Tko bi znao? / Čas je dobar, čas je zao / Čas bi svakom srce dao, / A čas bi se s vukom klao”, citiraju na početku knjige *Tito: Neispričane priče. Tajni imperij Josipa Broza Tita* Denis Kuljiš i William Klinger postavljajući ličnost i problem koji su nastojali istražiti. Tito je enigma, a njih su dvojica na temelju novih izvora željeli portretirati državnika i revolucionara od odrastanja u Kumrovcu i putovanja Europom preko Velikog rata, ilegale i Drugog svjetskog rata do oslobođenja Beograda 1944. Kuljiš i Klinger pratili su pretvaranje seljačića u radnika, revolucionara u ratnika, maršala u državnika. Tita treba protumačiti, treba vidjeti kakva je njegova taktika, ideologija, doktrina. To ne znači odvojiti Tita od problematiziranja odgovornosti, surovosti, moralnog prosuđivanja, ali oni koji se “bave povijesnom građom transcendentna pitanja ne bi trebali ni postavljati”, vele Kuljiš i Klinger. Nije to jedini trenutak u knjizi kada su se autori obrecnuli na historiografiju ili na one koji misle da znaju što znanost o prošlom treba činiti. Hvaleći u detaljnom bibliografskom eseju na kraju knjige (str. 415-445) primjericu Marka Wheelera (*Britain and the War for Yugoslavia, 1940-1943*, Boulder, Colo-

rado 1980), kažu kako su mu tvrdnje “dobro balansirane i neutralne, dijametralno suprotne od balkanskog historiografskog turbo-folka”. Na jednom drugom mjestu pišu o “balkanskoj kvazihistoriografskoj mitografiji” (str. 262).

Hrvatskih autora u popisu literature dramatično je malo, jedva petnaestak. Ako ne računamo one koji su pisali vlastita sjećanja i bili zapravo izvori – sam Josip Broz Tito, Ante Ciliga, Vicko Krstulović, Božidar Maslarić, dijelom i Vlatko Velebit, iako njegova *Sećanja* nisu samo sjećanja – Kuljiš i Klinger citiraju jedva desetak hrvatskih autora. Među njima su samo trojica koja su svoje knjige ili članke napisala nakon 1990: Nikola Anić, Vjenceslav Cenčić i Vladimir Geiger. Geiger je zastupljen s jednim člankom, tiskanim u Beogradu (*Tito i likvidacija hrvatskih zarobljenika u Blajburgu 1945*, “Istorija 20. veka”, 2010), dok Cenčića sami autori otpisuju kao sklonog “kompromatu”. Ostaje tako simbolično malo hrvatskih povjesničara u ovoj knjizi o hrvatskom političaru svjetskog kalibra, prvoj koja je napisana u Hrvatskoj u puno desetljeća. Među najmladima koje njezini autori citiraju zato i jesu Darko Bekić i Ivo Banac, od pokojnih Gordana Vljajčić, Bogdan Krizman, Ivan Očak, Jozo Tomašević, Narcisa Lengel-Krizman i Ferdo Čulinović. Taj izbor ponešto govori o hrvatskoj historiografiji u posljednjih nekoliko desetljeća, ali i o autorima knjige, koji su mogli posegnuti za ipak razmjerno bogatom produkcijom o KP između dva rata, ma kako da je ideološki natopljena. Radovi Zorice Stipetić, Mire Kolar Dimitrijević, Zdenka Radelića, Ivana Jelića i mnogih drugih, kao i tekstovi o 1928. i osnivanju KP Hrvatske sasvim su sigurno obogatili ono što znamo o ne-

kim od važnih događaja partijske povijesti između dva rata, a dobro bi se uklopili i u ovu studiju. Slično vrijedi i za Slovence, od kojih su citirani tek povjesničari koji su pisali o OZNA-i, ali ne i o Kardelju i Partiji prije preuzimanja vlasti (str. 420). Od onih koji su se sjećali istog vremena i događaja kao i Tito, uz razgovore koji su uključeni u knjigu, možda su se mogli navesti, ili se moglo upozoriti na njih, Mladen Iveković (*Nepokorena zemlja, zapisi iz VI i V neprijateljske ofenzive protiv NOV i POJ*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1945) ili Nada Sremac (*Zapisi sa Drugog zasjedanja AVNOJ-a*, Znanje, Zagreb 1964). Međutim, čak i u dvorani "Mimare", gdje su Kuljiš i Klinger organizirali predstavljanje knjige 10. rujna 2013, osim za stolom predstavljачa nije bilo baš ni jednog povjesničara, što također nešto govori o hrvatskoj historiografiji i njezinu interesu za velike teme.

Autori su neke od konzultiranih knjiga oštro kritizirali. Unatoč sjajnim kritikama i ugledu njezina autora, povjesničara s Yalea Timothyja Snydera, čije ime uopće ne navode, knjigu *Bloodlands* (ali bez drugog dijela, pod naslovom "Europe Between Hitler and Stalin") otpisuju kao "lošu" jer Hitler i Staljin sve što čine, čine bez "političkog uma", poput "gangstera" (str. 433, ali i u tekstu, str. 203), što je teza koju je ipak trebalo razjasniti. Ako već hvale srpskog povjesničara Andreja Mitrovića (koji je preminuo ljetos) i njegovu na engleskom objavljenu knjigu o Srbiji u Prvom svjetskom ratu, propust je ne spomenuti njegovu doktorsku tezu i kasnije objavljenu knjigu *Prodor na Balkan. Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908-1918* (Zavod za udžbenike, Beograd 2011). Sjećanja Glaisea von Horstenaau,

koja su navedena kao izvor za njemački pogled na desant na Drvar, jedva da se u tome smislu mogu koristiti. U sjajnim, dragocjenim memoarima njemačkoga generala u Zagrebu koje je priredio Peter Broucek Drvar se spominje, prema prijelomu hrvatskog izdanja (Disput, Zagreb 2013; poglavlje XXI) u točno 10 (sic!) redaka. Možda su autori, kada su Von Horstenaau naveli kao izvor za desant, bili zavedeni bibliografskom jedinicom ispod toga djela u monografiji o Titu Jože Pirjevca (*Tito in tovariši*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011. ili *Tito i drugovi*, Mozaik knjiga, Zagreb 2012). Pirjec je najprije citirao moju feljtonizaciju Von Horstenaau u *Globusu* 2008, a onda i austrijskog kolegu Petera Brouceka. No ondje nema opisa desanta na Drvar, već samo jedna ili dvije slike toga događaja. U takvom citiranju Kuljiš i Klinger nisu usamljeni, a nije riječ ni o osobitom krimenu. S druge strane, pozivanje na velik broj drugih knjiga, među kojima su i knjige recentnih srpskih autora, te napor da se obuhvati ruska literatura pohvalni su. Čitanje nekih od knjiga odlazi i korak dalje, pa je tako knjiga M. Rezuna o SSSR-u i Iranu očito silno impresionirala autore. I na predstavljanju svoje knjige istaknuli su sličnost između Jugoslavije i Irana te Tita i šaha Reze Pahlavija. Njegova je zemlja bila kondominij Sovjeta i Britanaca, slično kao i Turska, a u to društvo, uz sličnosti između šaha, Ataturka i Tita, autori smještaju i Jugoslaviju. Nabranje nedostataka nekog rukopisa po modelu: čega u knjizi dugoj više od četiri stotine stranica nema, pa i što sve u literaturi nije korišteno, najbesmislenije je, jer uvijek ponešto nedostaje, nikada se sve ne može obraditi, ali neke se knjige jednostavno moraju konzultirati jer znanost tako funkcionira. Isto ta-

ko važno je ne zanemariti ono što su drugi pisali ranije.

Knjiga *Tito: Neispričane priče* Denisa Kuljiša i Williama Klingera sadrži poznate i neke nepoznate priče o Titu od njegova djetinjstva do 1944. godine. Sastoji se od tri dijela: transkripata iz serijala Veljka Bulajića snimanog sedamdesetih godina 20. stoljeća u kojima se Tito prisjeća svoga djetinjstva i mladosti, sjećanja drugih koji su s njim bili revolucionari ili partizani. Budući da ta svjedočenja nikada nisu tiskana ni emitirana, riječ je o nečemu što do sada nismo znali ili nismo znali dobro, što svakako nismo vidjeli u ovakvom kontekstu. Zatim slijedi interpretacija i tumačenje onoga što je izrečeno. Treći dio knjige, pomalo apartno, čini zadnje poglavlje (dvadeset i prvo, "Titov komunizam"), u kojem su promišljanja otišla prilično daleko – u sadašnjost – opisavši na osebujan način komunizam u Jugoslaviji i što je Tito značio za svijet.

Stranice s tekstem u kurzivu, transkripti, intervjui koje su dali Tito, Vlatko Velebit, Milutin Stipetić, Mihajlo Vraneš, Ivo Markoni, Rodoljub Čolaković, Ivan Krajačić Stevo, Sergej Kraigher, Vladimir Smirnov, Antun Augustinčić, Peko Dabčević, Milorad Mića Janković (vjerojatno najduže svjedočenje, od 325 do 344. stranice), Vladimir Bakarić, Nikola Petrović, Edvard Kardelj, Krsto Popivoda, Jaša Rajter, Svetozar Vukmanović Tempo, Nikolaj Vasiljević Kornjejev, Mihael Pavel Mihailovič, trajni su doprinos, izvor i razlog zašto će ova knjiga, čak i onima koji se ne bi složili ni s jednom interpretacijom, ostati trajno važna. Svjedočenja nekolicine Sovjeta iz Drvara, s Visa i Italije osobito su zanimljiva. Iako se taj materijal još od 1994. nalazi u knjižnici američkog Sveučilišta Yale, autori su do njega, kako pišu, "doš-

li posredno". Tko je pritom posredovao, je li put do New Havena vodio preko Kalifornije ili se do toga došlo u Zagrebu, nije objašnjeno. Što je sve bilo potrebno da se Hrvatska televizija, koja ima prava na materijal, ili možda sam Veljko Bulajić privole na posredovanje, na kraju više i nije važno. Zahvaljujući ovim sjećanjima, iako se do nekih, kažu to i sami autori u slučaju Ivana Krajačića Steve, može doći listajući *Start* ili neke druge tiskovine te objavljene memoare i sl., sada se radu Vladimira Didijera o Titu na njegovim počecima i Titu u godinama Kominterne, dijelom i ratnom vremenu, može pridodati i ovaj rad. Dijelom je tu i srbijanski omladinski prvak iz vremena komunizma, a onda žestoki antititoist, publicist Pera Simić, koji je u međuvremenu postao kućni autor desnih, konzervativnih hrvatskih tiskovina i njihovih knjižno-izdavačkih podružnica.

Neka od svjedočenja, usporede li se s nedavno publiciranim naslovima o Titu, otvorena su za propitivanje. Primjerice, u monografiji o Titu Jože Pirjevec, citirajući *Piščeve zapise* Dobrice Ćosića, potom Aleksandra Rankovića i Đuru Meštrovića, piše kako se Tito u Drvaru 25. svibnja 1944. uspaničio.

Crni, kojemu je Tito već dugo išao na živce, nije postupio baš obzirno. Potegnuo je revolver i počeo vikati: "Što to znači? Obukao si svečanu uniformu, no znaj da im se živ nećeš predati. Izlazi, stara kukavico..." (Pirjevec, 177).

Sjećanja iz sedamdesetih komandanta Pratećeg bataljuna Milorada Miće Jankovića, koji je kasnije proglašen generalom, što ih donose Klinger i Kuljiš, govore upravo suprotno, kao, uostalom, i svi drugi izvori. Ne samo da se Tito nije uspaničio

nego je sam pucao na Nijemce iz pećine. Snajper je poslije poklonio Ivanu Krajačiću Stevi.

Kad je ađutant doneo njegov snajper, on ga je uzeo u ruke, uzeo je pušku, a snajper je bio odvojen od puške i, stojeći potpuno otkriven, kao na nekom mirnodopskom strelištu, nameštao je onaj snajper, doterivao ga, zatim uzimao municiju iz puške, iz torbice, nišanio na Nemce, i tamo kad negde zapraši, gledao kako metak nosi u odnosu na cilj (str. 330).

Knjiga je prepuna rečenica napisanih u osebujućoj maniri Denisa Kuljiša, koja je često sjajna, majstorska i duhovita. Ona će sasvim sigurno one konzervativnije uzrujati, a druge nasmijati i privući. Primjerice na stranici 412, pišući po čemu se Jugoslavija razlikovala od ostalih socijalističkih država, autori kažu:

No, za razliku od naivnih domaćih kapitalista, koji su bili nesposobni da tome pariraju, drug Tito se, čim su mu u Moskvi povukli franšizu, osamostalio i globalni komunistički brend pretvorio u vlastitu "emporio" liniju, koja je, zahvaljujući ekonomskoj pomoći Zapada odmah izgledala puno bolje od istočnoeuropskog modnog mejnstrima. To, dakle, nisu bile lažne traperice Levi's nego njegov vlastiti Diesel! Njegova marka bila je zaista superiorna, nekonvencionalna i seksi, toliko da se mogla dopasti čak i pomodarskim lijevim intelektualcima s pariške lijeve obale. Zatim je taj svoj proizvod stao izvoziti u Treći svijet.

Ili (str. 411):

Iza fronte vesele države socijalizma s ljudskim licem, bila je njegova sau-

ronska utvrda na Brionima, opremljena svevidećim okom.

Ili kada govore o strijeljanju komunista odmah po ustaškom preuzimanju vlasti u Zagrebu (str. 244):

Za ustaše, provincijske klaunove u dimnjačarskim kostimima, obojica su naprosto bili komunjare, pa su ih s još sedmoricom izveli na prvu livadu i postrijeljali da osvete Tiljka.

Ili kada pišu o Britancima koji su došli u Drvar s Churchillovim sinom Randolphom (str. 321):

... a među ostalim celebovima tu je i – Sir Christopher Lee. Čarobnjak Saruman iz *Hobbita*, prije nego je postao glumac i proslavio se kao Drakula, zatim kao Čovjek sa zlatnim pištoljem iz filma o Jamesu Bondu te Grof Dooku, negativac iz Lukasovih *Zvezdanih staza*, volontirao je kao devetnaestogodišnjak, dospio u padobrance i u svojoj najvećoj avanturi skočio u Bosnu. Tu je sreo samoga Tita, polufantastični lik komunističke sage o ustanku protiv *gospodara prstenova*.

Kada pišu o kralju Petru II. u Engleskoj, kažu zgodno (str. 356):

... kralj Petar – dvadeset dvogodišnji momak koji pohađa Cambridge, gdje mu se sve jako sviđa: biciklira, vesla u skifu, nosi togu... Uopće ne pokazuje volju da se vrati doma i sa čiča Dražom podijeli pastirsku izbu u planini, pa uz bocu ljute i pod ikonom sv. Andreja Prvozvanog iščekuje ljuti boj protiv crvenih đavola koji su spremni da se, kao vukovi, na Vučevu, pokolju s brandenburgovcima.

Duhovita je i Kuljiševa teza, već ranije plasirana u tjedniku *Globus*, da nadimak Josipa Broza, Tito, zapravo potječe od te-tejca, pištolja *Tula Tokarjev*, koji je potom tobože maskirao izabravši državnički nadimak po imenu rimskog cara.

Pogreške u knjizi su brojne, ali nisu takve da bi je diskvalificirale. Joachim von Ribbentrop nije bio Austrijanac kao njemački general u Zagrebu Glaise von Horstenau (str. 285). Nije posve točno da je Von Horstenau bio stvarna vlast u Zagrebu, kao što nije ni stolovao u vili Pongratz u Visokoj (str. 284), već na Zrinjvcu. Autori su prestrogi prema američkoj nepripremljenosti i neupućenosti u zbivanja u Jugoslaviji 1948. (o tome mogu više vidjeti i u mojoj knjizi *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i SAD 1945-1955*, Srednja Europa/Profil, Zagreb 2003). Nije točno ni da je Staljin umro dva tjedna prije Titova puta u London 1953, kao ni to da je to bio razlog što se Tito bezbrižno “špancirao po Embankmentu” (str. 407), jer je posjet, naravno, pripremljen puno ranije, a vijest o Staljinovoj smrti Tita je zatekla u Sarajevu, na putu za luku i Englesku (vidi ili kod mene ili u radovima Katarine Spehnjak, primjerice). SFRJ nije tek koncem šezdesetih godina priznala Zapadnu Njemačku (str. 411). Tada su obnovljeni diplomatski odnosi, prekinuti zbog Hallsteinove doktrine, ali je Jugoslavija svog prvog ambasadora u Bonn poslala puno prije svih ostalih socijalističkih država, još u ljeto 1951. Beogradska deklaracija s Nikitom Hruščovom nije potpisana 1961. (str. 410), već 1955. Charles Bohlen i George Kennan nisu činili “Belgrade Mafia” (str. 364), već njihovi puno mlađi kolege iz vremena Georgea Busha starijeg, Lawrence Eagleberger, Brent Scowcroft i Robert

Berry. Ivan Šubašić, ban Hrvatske, nije bio ambasador Kraljevine Jugoslavije u Washingtonu (str. 201), već je to bio Konstantin Fotić.

Također, neke interpretacije i zaključci problematični su i sumnjivi, ponegdje nema konzistentnosti. Da je Tito doista stvorio monolitnu partiju i riješio se baš svih koji su mu smetali, onda se ne bi pojavili Žujović i Hebrang, ne bi bilo Arse Jovanovića i desetaka tisuća IB-ovaca, ne bi bilo Đilasa ni Rankovića te dugih razdoblja vrlo hladnih odnosa s Kardeljem. To opovrgava tvrdnju da je on uvijek bio okružen samo klimoglavcima, ma kako njegov položaj bio neupitan. Istina je da je Moskva između dva rata stvarala mrežu agenata i željela dominirati svijetom, no nije baš posve svejedno što su njihovi naponi npr. u Jugoslaviji obuhvaćali malo ljudi i, čak i kada je bila riječ o važnim, obrazovanim, uglednima, ipak ljude koji bez Drugog svjetskog rata nikada ne bi bili u stanju preuzeti vlast. Pa među Hrvatima je polovica bila na strani Hitlera i kad je bio do kraja poražen i kada je njegov poduhvat naočigled propao. Kominternu je, kako pišu Kuljiš i Klinger, možda doista bila “ozbiljna firma”, ali njezina ulaganja, kad bih nastavio na isti način, ni izdaleka nisu obuhvatila dovoljno tržišta da se bez velikog nereda, kakav je bio Drugi svjetski rat, zamisli takvo prekranje svijeta. Interpretacija Tita kao čovjeka koji je “lišen ideoloških dvojbi”, beskompromisnog “CEO-a”, također je malo nategnuta, jer Josip Broz doista jest bio dogmatik. To što je bio inteligentan i imao izvrsne instinkte ne umanjuje njegova ograničenja. Taj je zaključak također u opreci s u prvom dijelu knjige neprestano isticanom Titovom neobrazovanošću i nenačitanošću. Dok je

Joža odrastao u Kumrovcu, doista je malo njegovih zemljaka s obje strane Sutle studiralo. Hrvatska i danas ima nekoliko desetaka tisuća nepismenih. Prigovarati Josipu Brozu rođenom 1892. da je bio majstor, obrtnik, u vrijeme kada je gimnazijska diploma bila velika stvar jednostavno nije pošteno. Također je nepošteno otpisivati ga kao nepismenog. Knjige s bibliografijom onoga što je Tito napisao priređene su još osamdesetih i lijepo se može vidjeti da je taj bravar pisao puno više od nekih sveučilišnih nastavnika, i to ne samo onoga doba. Osim po tome što je jedan od autora, William Klinger, iz Rijeke, nepotreban je ulazak u neke probleme povijesti Rijeke, koji su zanimljivi, ali s Titom, čini se, nisu previše povezani (str. 55 i drugdje). Isto tako posve je nedokazana nekoliko puta spomenuta tvrdnja da je Tito sudjelovao u izradi članka Josea Diaza Ramosa u *Boljševiku* o poukama neuspjeha lijevih u Španjolskom građanskom ratu (str. 226, 246). Prejaka je tvrdnja i da su Koča Popović i Vicko Krstulović bili marginalizirani, pa i “pod budnom paskom policije” u Titovoj Jugoslaviji. Oni su ipak desetljećima imali važnu ulogu u političkom aparatu Jugoslavije (str. 286). Ako je marginalizacija biti šef Generalštaba, ministar vanjskih poslova, potpredsjednik Federacije, kako li je onda izgledalo nagrađivanje u Titovo vrijeme?

Ono što je međutim važno, u čemu su Kuljiš i Klinger historiografiji učinili veliku uslugu, to su jasno postavljene intrigantne teze. Nesputanost i razbarušenost u nekim zaključcima ne znače da nisu ukazali na probleme koje bi trebalo bolje osvijetliti ili dublje zakopati, o kojima vrijedi razmišljati. Do Tita i do nakon rata KP Hrvatske

i KP Slovenije, osnovane 1937, bile su za Kominternu jednako važne kao i KPJ, koja je, drži dvojac, pokrivala preostali dio države, nedefiniranu zonu istočno od Slovenije i Hrvatske. Titovo je postignuće to što ih je fuzionirao, podredio ih sebi. Kominternu, odnosno sam Staljin, tako bi bili najzaslužniji za državnost Hrvatske, pa i Slovenije i to je najdalekosežniji zaključak, ma kako da se već vrtio po literaturi. Općenito, ovo je nakon gotovo tri desetljeća vraćanje u neke od trenutaka iz života KPJ u njezinu dresdenskom, bečkom i pariškom razdoblju i zbog toga je važan i koristan doprinos, čak i ondje gdje nije uvijek originalan. Pouke Španjolskog građanskog rata za ostale oslobodilačke ratove i revolucije, od Grčke do Kine, također su dobro pogođene. Autori pokazuju kako je u trenutku izbijanja Drugog svjetskog rata i bez obzira na sporazum Moskve i Berlina, tj. Molotova i Ribbentropa, Tito ipak u najdubljoj konspiraciji pripremao Partiju za oružanu borbu u neprijateljskoj pozadini. Šteta što se te činjenice tako lako zaboravljaju, napose u novije doba.

Kad izbija rat, Tito je, pišu autori, dobio priliku za “stvaranje novog tipa države na Balkanu – kreativnog spoja hajdučkog glavnog stana i privatne Kominterne s planetarnim ambicijama” (str. 203-204). Sjajan je potom zaključak kako je tijekom rata Tito od KPJ organizirao vojnu komponentu, a od KPH narodnofrontovsku organizaciju, dok je KP Slovenije bila agentura; tri partije s tri zadaće, dok je Georgi Dimitrov mislio da bi one trebale biti teritorijalno ustrojene. Partija u Jugoslaviji ne može se organizirati nacionalno, pa se postavlja kozmopolitski, s Titom kao imperatorom, pišu autori (str. 215).

Odlična je slika uočavanje Hladnog rata na Visu, koja se ogleda u Titovu tajnom odlasku na prvi susret s Voždovom 1944. "Dakle, ako je u Drvaru zacrtana podjela na interesne sfere Istoka i Zapada, na Visu je već započeo Hladni rat" (str. 349). Dobro je portretirana i veza Tita i Churchilla (Britanac je u Titu "prepoznao lik nekog sličnog kova, čovjeka, doduše, iz sasvim drukčijeg podneblja, koji ipak zrači ratničkim duhom, drskim samopouzdanjem, a gord je i bezgranično ambiciozan", str. 357). Bio je svjestan da je Tito svoj, a ne Staljinov čovjek, pa će postati partner. Kuljiš i Klinger propituju, vrlo opravdano, rupe u biografiji Ivana Supeka (str. 369). Sjajno je portretiran i Andrija Hebrang (str. 369-373).

Tito: Neispričane priče Denisa Kuljiša i Williama Klingerera uzorno je dizajnirana knjiga, opremljena s tri karte (Titov životni put po Europi od 1911. do 1920; 1934-1940, pa životni put po budućoj SFRJ 1892-1940). Objavljena su i dva bloka fotografija, od kojih su mnoge već viđene, ali su zanimljive i zabavno potpisane. Pomalo neobično, knjiga ima predgovor na engleskom jeziku, koji nije preveden, a napisao ga je Geoffrey Swain sa Sveučilišta u Glasgowu. Swain posebno ističe vrijednost do sada neobjavljenog izvora, transkripata pripremanih za televizijski dokumentarac. Njegov predgovor, doduše, ne ostavlja dojam da je knjigu koju je pohvalio doista i pročitao. Budući da je knjiga *Tito: Neispričane priče* tiskana u Banjoj Luci, vjerojatno s namjerom da se pokrije tržište izvan Hrvatske, odnosno, kako su isticali autori, nakon malenog kronološkog proširenja (do 1953) i kraćenja izvora, s ambicijom da se prevede i plasira

na englesko govorno područje, cilj je napisano pustiti u sredinu gdje bi eventualno moglo izazvati rasprave, gdje bi njihove interpretacije mogle naići na značajniji odjek.

Denis Kuljiš je novinar, William Klinger povjesničar, ali jedan od onih koji gotovo uopće nisu objavljivali na hrvatskom. Oni su barem donekle popunili prazninu radova o Titu u Hrvatskoj. Posljednjih nekoliko godina o Titu su na našem, hrvatskom tržištu objavljene dvije knjige, jedna Pere Simića iz Beograda, druga Jože Pirjevca, Slovenca iz Trsta. Devedesetih je godina prevedena knjiga engleskog biografa Jaspera Ridleya. Bilo je još nekoliko radova o maršalu Jugoslavije, listom stranaca. Mi u Zagrebu još uvijek čekamo impuls da se uredi postav u Kumrovcu, možda i brod Galeb, da država ili Ministarstvo kulture pokušaju, ako ništa drugo, barem nešto zaraditi na bivšem šefu države. Još se uvijek čeka i tumačenje Tita iz Zagreba, ali njega nema. Tako je već desetljećima i to je kronično, tipično, tako tužno. Kada bi barem Titovi negatori nešto napisali, ali ni takvih knjiga nema iz pera hrvatskih autora. Uvozimo sve, pa tako i to.

*Tvrtko Jakovina
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu*